

تابعیت حیوانات وحشی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی

سید عباس حسینی اسلام^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۱۴مهدی منتظر^۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۲۰حسین فرحی^۳

چکیده:

در این مقاله به‌طور مشروح و مستدل به تعریف، ضرورت و شناسایی فواید تابعیت حیوان وحشی پرداخته شده است. با شناسایی تابعیت حیوانات وحشی در فروض مهاجرت حیوانات وحشی، تجارت حیوان وحشی، تعیین دادگاه صالح، قانون صالح، تعارض قوانین کشورهای مبدأ و مقصد مهاجرت حیوانات وحشی و آبریزان، شناسایی تابعیت مؤثر حیوانات وحشی دارای تابعیت مضاعف یا سیال همگی مباحثی است که در این مقاله به طرح و تبیین آن پرداخته شده است. مهمترین خروجی و نتیجه این تحقیق که با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است، متن قانون پیشنهادی نهاد تابعیت حیوانات وحشی است که مشتمل بر ۶ ماده و ۱ تبصره است. مهمترین مواد این قانون پیشنهادی عبارتند از: ۱- حقوق حمایتی و حفاظتی از حیوانات توسط دولت معین از رابطه تابعیت ناشی می‌شود. ۲- حیوانات وحشی تحت چه شرایطی متعلق به یک کشور خاص از جمله ایران خواهند شد. ۳- تابعیت نوزاد حیوانات وحشی و آبریزان تابع مادر خواهد بود و نتاج متعلق به مادر و کشور مادر است. ۴- حیوان مهاجر به محض ورود به قلمرو یا سرزمین کشور مقصد تابعیت کشور مقصد را خواهد داشت. ۵- در مسیر مهاجرت هرگونه تعرض و نقض حقوق حیوان مهاجر از ناحیه اشخاص، قابل پیگیری و دفاع توسط هریک از کشور مقصد و مبدأ خواهد بود. ۶- در صورت عدم امکان شناسایی تابعیت مؤثر حین مهاجرت: چنانچه حیوان از مرز کشور مبدأ عبور کرده باشد مورد حمایت کشور مقصد خواهد بود.

کلیدواژه: تابعیت، تابعیت حیوان وحشی - تابعیت سیال و مضاعف، حیوان وحشی

^۱ گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

abbashosseini8110@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران (نویسنده مسئول)

mhdmontazer@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران

Farahihosseini88@gmail.com

۱- مقدمه

تابعیت رابطه حقوقی و معنوی با دولت معین است که وجود دولت، تبعه، شیء یا حیوان و سرزمین از شرایط تحقق آن است. شناسایی تابعیت برای حیوانات وحشی با توجه به خصیصه غیرمملوک بودن آنها و مقررات مختلف کشورها در خصوص موجودیت و حقوق حیوانات از قبیل: مال‌پنداری، تملک و نظایر آنها در قبال حیوانات وحشی است در حالی که در نظام حقوقی ایران حیوانات وحشی غیرمملوک بوده یعنی قابل تملک نیستند و غیرقابل خرید و فروش هستند و مالک ندارند و نمی‌توان برای آن مالکی تصور کرد، بلکه متولی و حامی دارد که سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد.

این مقاله با علم به خلأ حقوق حیوانات و نبود قانون پاسخگو تحت لوای اصل ۱۶۷ قانون اساسی و حجیت فتاوی معتبر تبیین، استنتاج و نگاشته شده است.

با شناسایی حق تابعیت حیوانات وحشی در فروض مهاجرت حیوانات وحشی، تجارت حیوان وحشی، دادگاه صالح، قانون صالح، تعارض قوانین کشورهای مبدأ و مقصد مهاجرت حیوانات وحشی و آزیان، شناسایی تابعیت مؤثر حیوانات وحشی دارای تابعیت مضاعف یا سیال همگی مباحثی است که در این مقاله به طرح و تبیین آن پرداخته شده است.

تابعیت حیوانات وحشی وقتی پراهمیت جلوه می‌دهد که دعاوی حقوق حیوانات وحشی وصف بین‌المللی بر خود می‌گیرد و اهل نزاکت بین‌المللی و حاکمیت کشورها و نظریه حقوق مکتسبه که در یک کشور برای حیوانات وحشی به صورت مشروع و قانونی به دست آمده باید بتواند در هر جا و هر کشوری اعمال شود.

این مقاله تلاش دارد برای اولین بار در جهان، با بررسی جامع مشکلات کنونی در حیطه حیوانات وحشی و مسائل ناشی از عدم وجود قانون مشخص و منسجم درباره تابعیت حیوانات وحشی و همچنین بررسی کنوانسیون‌های معتبر و معروف این زمینه مانند: تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون رامسر، تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون تنوع زیستی ریو، تابعیت حیوانات وحشی در قانون حیوانات انگلیس ۱۹۷۱، کنوانسیون نیویورک و روتردام، مواد و تبصره‌های قانون تابعیت حیوانات وحشی را پیشنهاد نماید.

سوال اصلی این تحقیق را می‌توان اینگونه بیان نمود: ضرورت شناسایی تابعیت حیوانات وحشی در سطح جهانی و بین‌المللی چیست؟

۲- مبانی نظری تحقیق

۲-۱- تابعیت حیوان وحشی

تابعیت حیوان وحشی رابطه‌ای است حقوقی و معنوی که یک حیوان وحشی و زیستگاه آن را با دولت معین مرتبط می‌کند و حقوق حمایتی و حفاظتی از حیوانات توسط دولت معین از این رابطه ناشی می‌شود (حسینی، ۱۳۹۰، ص ۳۵۴). همچنین تابعیت رابطه‌ای است سیاسی و حقوقی و معنوی که یک شخص حقیقی یا حقوقی یا یک شیء را با دولت معین مرتبط می‌کند و حقوق و تکالیف از این رابطه ناشی می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۸۳، ص ۸۴).

تابعیت برای تحقق، شروطی دارد که عبارتند از:

۱) وجود دولت (سرزمین، جمعیت، حکومت، حاکمیت، استقلال)

۲) وجود تبعه: (شخصی حقیقی یا حقوقی، شیء و به طریق اولی حیوان وحشی)

وقتی سرزمینی یا خاک جزء لاینفک یک کشور و مقدمه برقراری تابعیت است، تابعیت اهالی انسانی سرزمین محرز است و جزء جدایی ناپذیر یک سرزمین منابع طبیعی و حیوانات وحشی هستند که در آن خاک به دنیا می آیند و می‌زیینند، اگر نظام خون را در خصوص حیوانات وحشی تعمیم دهیم تابعیت از طریق نسل و نژاد منتقل می‌شود و محل تولد حیوان یا زیستگاه والدینش تأثیری در تابعیت حیوان نخواهد داشت (Kymlicka & Donaldson, 2014, P 352).

در مبحث تابعیت، نظام های خون، خاک و نظام تلفیقی تعریف و مشخص شده است. اعمال نظام خون به لحاظ حفظ نژاد و تمامیت زیست محیطی و ثروت عمومی است، با توجه به منع تجارت حیوانات وحشی و غیرمملوک بودن آنها هرگونه صدور یا خروج و قاچاق انواع حیوانات وحشی قابل شناسایی و بازگشت به کشور محیط زیست بومی است.

اگر نظام خاک و آب را برای تابعیت حیوانات وحشی و آبزیان تعمیم دهیم تابعیت حیوانات وحشی براساس محل تولد خواهد بود، هر حیوان در هر کشوری که متولد شود تابعیت همان کشور را خواهد داشت. اعمال نظام خاک یا زیستگاه باعث می‌شود که بی‌تابعیتی (آپاتریدی) پیش نیاید.

هرکدام از دو نظام خون یا خاک و آب (زیستگاه) محاسن و معایبی دارد که اتخاذ نظام مختلط یا تلفیقی این معایب را برطرف می‌سازد که همین نظام تلفیقی با قانون ایران سازگارتر است (ق.م ۹۷۶).

در خصوص تابعیت حیوان وحشی نیز نظام مختلط با حقوق ایران تناسب خواهد داشت، به طور مثال در پدیده تجارت یا قاچاق حیوانات وحشی، اگر حیوان جدا شده از محیط زیست در مرز یا کشور بیگانه یافت شود، اعمال نظام خون و نظام خاک هر دو میسر است. اما اگر حیوان ماده‌ای بعد یا در حین تجارت در کشور بیگانه‌ای وضع حمل کند، با اعمال نظام خون می‌توان نسبت به استرداد حیوان ماده و نوزاد اقدام کرد.

۲-۲- تابعیت حمل و نوزاد حیوان:

اگر حیوان ماده یا نری به واسطه تجارت از کشور خارج شود و در کشور بیگانه با هم‌نوع خود جفت‌گیری کند، وضعیت حیوان متولد شده چگونه خواهد بود؟

این سؤال ابعاد گوناگونی دارد، نخست این که حیوان وحشی ایرانی، نر است یا ماده؟

دوم این که تکلیف تابعیت نوزاد روشن شود و سوم این که نوزاد متعلق به کیست؟

در خصوص نر یا ماده بودن باید توجه داشت که به «اتحاد طریق» از وضعیت نتاج حیوانات اهلی طبق حکم ماده ۳۴ ق.م: «نتاج حیوانات در ملکیت تابع مادر است.» (محمدی، ۱۳۸۵، ص ۲۰۳)

بند اول: به طور قطع تابعیت نوزاد حیوانات وحشی و آبزیان در حقوق ایران تابعیت مادر خواهد بود و این تابعیت به محض تولد به نوزاد تحمیل می‌شود و یک تابعیت اصلی است.

می‌توان گفت: با عنایت به غیرمملوک بودن حیوانات وحشی و با در نظر گرفتن مصالح حیوان ماده و نوزاد و وابستگی نوزاد به مادر نتاج حیوان وحشی همیشه متعلق به مادر است (کاتوزیان، ۱۳۹۸، ص ۴۶).

بنابراین اگر حیوان ماده‌ای مورد تجارت قرار گرفت و چنانچه در نتیجه جفت‌گیری و وضع حمل حیوان دیگری در خارج از ایران، متولد شد، حیوان متولد شده متعلق به مادر است و مادر متعلق به محیط‌زیست ایران خواهد بود.

بند دوم: در خصوص تعیین تکلیف تابعیت نوزاد، نیز باید اذعان داشت که از وضعیت وابستگی و ملکیت پیروی می‌کند، وقتی نوزاد حیوان در مالکیت تابع مادر است، یعنی متعلق به مادر است، بنابراین نوزاد به‌طور قهری تابعیت مادر را خواهد داشت.

بند سوم: در خصوص سؤال سوم با توجه به غیرمملوک بودن حیوان وحشی عنوان تملک و مالکیت منتفی است، اما متولی و حامی و مدافع حیوانات وحشی سازمان حفاظت محیط‌زیست است (قاسمی، ۱۳۸۰، صص ۱۰-۱۴).

۲-۳- قواعد مسلم تابعیت حیوانات وحشی:

با در نظر داشتن مقررات تابعیت و شیوه اتحاد طریق، تابعیت ایرانی حیوانات وحشی ذیل استنتاج می‌شود:

- (۱) هر حیوان وحشی که در خاک و آب ایران متولد شود.
- (۲) هر حیوان وحشی که از حیوان ماده ایرانی داخل یا در خارج از ایران متولد شد.
- (۳) هر حیوان وحشی یا اجزای آن که با تجارت یا قاچاق به خارج از ایران منتقل شود یا بالعکس.
- (۴) هر حیوان وحشی که از حیوان نر و ماده ایرانی در خارج از ایران متولد شود.
- (۵) هر حیوان وحشی که با آزادی و اختیار و انتخاب خود، زیستگاه ایران را با مهاجرت اختیار کند.
- (۶) هر حیوان وحشی که با مهاجرت سالانه در خاک یا آب یا زیستگاه ایران مدتی از سال را به‌طور موسمی زیست می‌کند.
- (۷) هر حیوان وحشی که به خاک یا آب ایران پناه آورد.
- (۸) هر حیوان وحشی که در ایران متولد شده و پدر و مادر آن غیرمعلوم باشد.

۲-۴- ضرورت شناسایی تابعیت حیوانات وحشی مهاجر

حکمت و دلیل شناسایی حق تابعیت حیوان وحشی از آنجا ناشی می‌شود که با در نظر داشتن غیرمملوک بودن آن‌ها و مقررات متفاوت کشورها در خصوص موجودیت و حقوق حیوانات، از قبیل مال‌پنداری و ادعای مالکیت و نگرش مادی در خصوص بعضی حیوانات وحشی در فروض دعاوی بین‌المللی، مثل تجارت و قاچاق، تکالیف حمایتی و حفاظتی کشورهای مبدأ و مقصد راه به‌جایی نمی‌برد. وقتی برای شخص حقوقی که ماهیت انتزاعی دارد تابعیت توسط قانونگذار مقرر شده یا برای کشتی و هواپیما و حتی رأی داور برابر ماده یک کنوانسیون نیویورک تابعیت شناسایی شده است جای خالی تابعیت حیوانات

وحشی ملموس است (The New York convention, 1958)

به‌طور مثال، در فرض تجارت یا قاچاق، حیوان وحشی یا اجزای آن در کشوری کشف شود و هم‌زمان دو دولت متولی اقدام به طرح دعوا کنند، قاضی کشور مقرر دادگاه و کشف جرم، با چه ملاک و ترجیحی اقدام خواهد نمود؟ و اگر حیوان وحشی هم‌زمان متعلق به کشور مبدأ و مقصد مهاجرت باشد، برای قاضی کشور مسیر مهاجرت کدام دلیل کاشف از تعلق حیوان به کشور خاصی است.

۲-۵- فواید شناسایی تابعیت حیوان وحشی:

شناسایی تابعیت حیوان وحشی وقتی پراهمیت جلوه می‌کند که دعاوی حقوق حیوانات وحشی وصف بین‌المللی به خود می‌گیرد، به‌طور مثال در پدیده تجارت و قاچاق حیوانات وحشی و مهاجرت آن‌ها حیوانات مورد تجارت و صدور و یا ورود و یا مهاجر دارای تابعیت مضاعف، دعوی که شکل می‌گیرد دارای وصف بین‌المللی است، چون حیوان وحشی متعلق به زیستگاه یک کشور در کشور دیگر کشف می‌شود یا در مسیر مهاجرت حقوقش نقض می‌شود. کنوانسیون سائیتیس تجارت حیوانات وحشی را تحت لوای ممانعت از انقراض شناسایی و مقرر نموده است که جهات تضاد آن با حقوق حیوانات وحشی بر چهره حمایتی غلبه دارد (CITES, 1973).

به علت تعقیب اشخاص مجرم چهره خصوصی و به علت دخالت دولت‌ها چهره حقوق عمومی به خود گرفته است و اشخاص و اموال از موضوعات بین‌الملل خصوصی می‌باشند و ضرورت اخلاقی عمل به عدالت و لزوم توجه به منافع و مصالح مشترک بین کشورها مستلزم آن است که حقوق خارجی نسبت به موضوعاتی که واجد عنصر خارجی است اعمال شود (Kymlicka, Donaldson, 2013). در غیر این صورت عملاً به حاکمیت کشورهای دیگر بی‌توجهی شده و اصل نزاکت بین‌المللی رعایت نشده است. طبق نظریه حقوق مکتسبه حقوقی که در یک کشور دیگر به صورت مشروع و قانونی به دست آمده باید بتواند در هر جا و هر کشور دیگر محفوظ بماند و براساس این نظریه در یک کشور حسب قوانین آن کشور باید در کشورهای دیگر نیز شناسایی شود و از طریق شناسایی و اجرای آن به وسیله دیگر کشورها محترم شناخته شود (آقایی، ۱۳۹۲).

طبق نظریه حقوقی محلی اگرچه قواعد حاکم بر موضوعات واجد عناصر خارجی با آن دسته از قواعد و مقرراتی که بر موضوعات داخلی اعمال می‌شود متفاوت است در عمل حتی در زمانی که قانون خارجی در مسایل داخلی اعمال می‌شود به تصمیم محکمه داخلی نسبت به اعمال قواعد حل تعارض قوانین آن کشور عمل شده است، پس در حقیقت محاکم یک کشور با اعمال قانون خارجی به قانون داخلی خود عمل نموده‌اند و به این تصمیم قانون خارجی اعتبار بخشیده و آن را شناسایی کرده‌اند (Donaldson, 2014, Kymlicka).

برای فهم بهتر مطالب فوق به مثالی توجه کنیم: یک حیوان وحشی ایرانی توسط یک تبعه انگلیسی مورد تجارت و انتقال قرار می‌گیرد و در کشور ترکیه حیوان کشف می‌شود. سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران در محل کشف حیوان اقامه دعوا می‌کند، قاضی ترکیه‌ای ابتدا صلاحیت دادگاه را به دلایلی مثل حاکمیت ملی و منافع ملی و حق ترافع بیگانگان در هر کشوری احراز می‌کند و خود را صالح به رسیدگی می‌داند. قاضی ترکیه‌ای در گام بعد دعوا را توصیف می‌کند، توصیف یعنی تعیین ماهیت حقوقی موضوع متنازع فیه و سپس رجوع به قاعده حل تعارض قانون مقرر دادگاه (قانون دولت متبوع قاضی) است: که در این مرحله:

(۱) حل قضیه با حقوق داخلی خود قاضی است که این قاعده ذاتی است یا

(۲) ارجاع قضیه به قانون خارجی (قاعده حل تعارض خارجی) است که در این مرحله و در نوع (۲) سه حالت پیش می‌آید:

(۱) ارجاع قضیه به حقوق داخلی خود (قاعده ذاتی)

۲) ارجاع قضیه به قانون دولت رسیدگی کننده (احاله درجه اول)

۳) ارجاع قضیه به قانون دولت ثالث (احاله درجه دوم) می‌گویند.

البته در مرحله توصیف اگر توصیف حق در دسته ارتباط تأثیر داشته باشد، توصیف اصلی است و در غیر این صورت توصیف فرعی است، دسته‌های ارتباط یا صورت‌های جهت ربط عبارتند از: در احوال شخصیه: قانون ملی یا قانون اقامتگاه ملاک است، در اموال: قانون محل وقوع مال، در اسناد: قانون محل تنظیم سند، در قراردادها: قانون محل وقوع عقد ملاک استناد خواهد بود، در خصوص حیوانات وحشی: تابعیت کشور زیستگاه با حقوق ایران سازگار است با اعمال شیوه تعارض قوانین برای تعیین قانون صالح براساس عاملی موجود در صورت قضیه که رابطه آن را با کشوری معین مشخص می‌کند که این عامل را جهت یا عامل ربط می‌نامند.

ماده ۹۷۶ ق.م نیز در خصوص اشخاص است نه حیوانات و قاضی کشور بیگانه با احراز تابعیت حیوان به‌عنوان جهت ربط یا چنانچه قانون کشور متبوع قاضی حیوان وحشی را مال محسوب کند با احراز رابطه مال و شکایت مالک یا متولی اقدام به تعیین قانون صالح نموده، اگر قانون دولت متبوع قاضی ارجاع به حقوق ایران دهد، طبق ماده یک قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست و ماده یک قانون شکار و صید و اصل ۴۵ قانون اساسی، حکم به استرداد حیوان مورد تجارت به زیستگاه بومی ایران می‌دهد.

اگر حیوان وحشی متنازع فیه مهاجر و دارای تابعیت مضاعف باشد یا همزمان دو متولی (کشورهای مبدأ و مقصد) اقدام به طرح دعوا و تقاضای استرداد حیوان را دارند، بنابر روش حقوقی که روش انطباق است، قاضی تابعیت مؤثر و فعال حیوان وحشی را شناسایی نموده و برمی‌گزیند، زیرا ترجیح بلامرغ رد است.

۳-روش تحقیق:

با توجه به مناقشات فراوان و مهاجرت حیوانات در قلمرو کشورهای مختلف و سوء استفاده‌هایی که از حیوانات وحشی مهاجر می‌شود، لزوم تدوین و تصویب قانون جهانی که همه ابعاد بحث حیوانات وحشی را پوشش دهد، بیش از پیش احساس می‌شود. در این راستا، این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است و اولین تحقیقی است که تابعیت حیوانات وحشی در ایران و اسناد بین‌المللی را بررسی نموده و منتج به تدوین و استخراج مواد قانونی پیشنهادی برای مقوله مهم تابعیت حیوانات وحشی در کشورهای مختلف شده است. در این مقاله، با روش تهیه فیش و کتابخانه‌ای و استفاده از منابع دست اول انگلیسی و خارجی، به نتیجه‌گیری و تحلیل پرداخته است.

بدین منظور مواردی همچون: تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون رامسر، تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون تنوع زیستی ریو، تابعیت حیوانات وحشی در قانون حیوانات انگلیس ۱۹۷۱، کنوانسیون نیویورک و روتردام؛ بررسی و تحلیل گردیده است.

فرضیه اصلی در این مقاله این است که: عدم وجود قانون منسجم و مشخص و یکپارچه جهانی در حوزه تابعیت حیوانات وحشی، زمینه‌ساز بسیاری از دعاوی بین‌المللی و جرایم حوزه حیوانات وحشی از جمله تجارت زنده و قاچاق لاشه آنها، کشتن حیوانات و سوء استفاده‌های مالی از حیوانات وحشی شده است. بدیهی است با تدوین و تصویب این قانون، نرخ تجاوز به حقوق حیوانات وحشی تا حد زیادی کاهش خواهد یافت.

۴- یافته‌ها :

۴-۱- تابعیت مضاعف و سیال حیوانات وحشی مهاجر:

نکته بسیار مهمی که در خصوص تابعیت حیوانات وحشی و آبزیان قابل تأمل است، مبحث تابعیت مضاعف است. تابعیت حیوانات وحشی مهاجر از قبیل انواع پرندگان، گله‌های آهوان و سایر حیوانات وحشی، تابع مقررات تابعیت مضاعف خواهد بود، تنها عاملی که در مبحث تابعیت حیوان منجر به تابعیت مضاعف می‌شود، عامل مهاجرت حیوان است، نظر به تساوی حاکمیت کشورها و اصل حیات، حق آزادی، تغذیه و تکامل حیوانات، حیوانات مهاجر همزمان تابعیت چند کشور را دارند، بهترین راه اعمال حمایت و عدم رعایت از دستورات و قوانین کشورهای خارجی دیگر مرتبط با تابعیت مضاعف، تفکیک تابعیت مضاعف است (نصیری، ۱۳۹۳، ص ۴۴) ، یعنی حیوان مهاجر به محض ورود به قلمرو یا سرزمین کشور مقصد تابعیت کشور مقصد را خواهد داشت و بدین ترتیب یک تابعیت سیال خواهد داشت، کشور یا کشورهای مسیر مهاجرت حیوان مهاجر حقی بر اعمال مقررات خود و تحمیل تابعیت نخواهند داشت، تنها دو کشور مبدأ و مقصد حامی و مدافع و رابط حقوقی حیوان مهاجر خواهد بود. اگر در مسیر مهاجرت هرگونه تعرض و نقض حقوق حیوان مهاجر از ناحیه اتباع کشورهای مسیر یا دیگران صورت گیرد، کشورهای مبدأ و مقصد هر دو ذی‌صلاح در دفاع و پیگیری حقوق حیوان مهاجر خواهند بود و پیگیری احدی مسقط حق دیگری نخواهد بود مگر این‌که عناصری مثل محل تولد، مدت اقامت و زیست، علقه‌های قوی یا آشیانه و دیگر مدارک و شواهد در شناسایی و ترجیح تابعیت مؤثر مورد استناد باشد (Kymlicka & Donaldso, 2014). بنابراین تغییر ارادی زیستگاه منجر به تغییر تابعیت حیوان وحشی می‌شود. هرگونه تعرض یا تسامح نسبت به حقوق حیوان با تمسک به تابعیت سیال، که منشأ آن تقلب نسبت به قانون باشد، بی‌اثر و باطل است.

۴-۲- توصیف مسأله تابعیت حیوانات وحشی به طور کاربردی

با ملاحظه مسایل مزبور با احراز تابعیت حیوان وحشی و شناسایی آن، در مبحث تابعیت مضاعف و سیال این مشکلات مرتفع می‌شود، کدام دادگاه صالح است؟ کدام قانون صالح است؟ حیوان متعلق به کدام کشور است؟ با توجه به این‌که تعارض متحرک و قاعده راجع به حقوق مکتسب در خصوص اموال منقول مصداق دارد و در خصوص اموال در حقوق بین‌الملل خصوصی اصل بر قانون محل وقوع مال است و در مورد اموال واقع در مناطق خارج از حاکمیت دولت‌ها قانون محل دادگاه حاکم است و تملیک اموال از سوی دولت تابع قانون سرزمین است. در دعاوی حقوق بین‌الملل خصوصی حل تعارض دادگاه‌ها مقدم بر حل تعارض قوانین است (الماسی، ۱۳۹۵) ، حتی اگر دعوایی به طور هم‌زمان در دادگاه ایران و دادگاه خارجی مطرح بر رسیدگی باشد، مانع و رافع صلاحیت دادگاه ایران در رسیدگی نخواهد بود (م ۹۷۱ ق. م) و تنها دولت از مصونیت قضایی و اجرایی در محاکم داخل کشورهای دیگر برخوردار است.

در دعاوی بین‌الملل خصوصی از حیث آیین دادرسی تابع قانون دولت محل (مقر) دادگاه است و اجرای نیابت قضایی مبین احترام کشورها به نظام و تأسیسات قضایی یکدیگر است ولی قاعده راجع به ماهیت ادله اثبات دعوا، یعنی موضوع دلیل و بار اثبات دلیل با قانون سبب است نه قانون محل دادگاه. تعارض

دادگاه‌ها گاهی در تعارض قوانین اثر می‌گذارد و حل مسأله توصیف قضایی مقدم بر حل مسأله احاله است (سلجوقی، ۱۳۸۴) و دادگاه‌های ایران در رسیدگی به یک دعوا با عنصر خارجی قواعد حل تعارض قانون ایران را اعمال خواهند کرد. قاعده حل تعارض به تعیین قانون حاکم بر دعوا می‌پردازد و قاعده ذاتی به حل و فصل دعوا می‌پردازد، در تعیین قاعده حل تعارض عامل توصیف مقدم است که مراحل آن بیان می‌شود.

۳-۴- تبیین مراحل توصیف قضایی:

(۱) تعیین ماهیت حقوقی موضوع متنازع فیه
 (۲) قرار دادن موضوع متنازع فیه در یکی از دسته‌های ارتباط
 (۳) تعیین قاعده حل تعارض حاکم بر دعوا
 (۴) در توصیف اصلی قانون مقرر دادگاه و در توصیف فرعی (ثانوی) قانون سبب صالح است. در توصیف مسأله تابعیت باید به قانون سبب (خارجی) رجوع کرد. به ترتیب، روش حل تعارض در مقوله صلاحیت دادگاه‌ها روش اصولی است و در تعارض قوانین روش حقوقی ملاک است و تعارض حاصل در مرحله تعیین حقوقی مسأله متنازع فیه: تعارض توصیف است و تعیین قاعده حل تعارض: احاله است و اجرای قانون خارجی: تعارض متحرک می‌باشد و قاضی پس از توصیف دعوای متنازع فیه باید به قاعده حل تعارض دولت متبوع خود رجوع کند. به ترتیب، قانون سبب در دسته ارتباط، در احوال شخصیه: قانون ملی، در اموال قانون محل وقوع مال، در قراردادها: قانون محل وقوع عقد، در اسناد: قانون محل تنظیم سند می‌باشد. قاضی دادگاه پس از رجوع به قاعده حل تعارض دولت متبوع خویش ممکن است به قاعده حل تعارض خارجی رجوع نماید و قاعده حل تعارض مرجوع‌الیه یکی از کارهای زیر را انجام می‌دهد:

(۱) ارجاع قضیه به قاعده ذاتی

(۲) ارجاع قضیه به قانون کشور رسیدگی‌کننده (احاطه درجه اول)

(۳) ارجاع قضیه به قانون دولت ثالث (احاطه درجه دوم)

البته در حقوق ایران فقط احاله درجه اول پذیرفته شده است، بنابراین در دعوای بین‌المللی خصوصی با تعدد قاضی و قانون مواجهیم ولی در حقوق کیفری بین‌المللی با وحدت قاضی و قانون مواجهیم (سلجوقی، ۱۳۸۴).

لازم به ذکر است گاهی اوقات قاضی در توصیف یک قضیه (تعیین دسته ارتباط) باید به قانون سبب رجوع کند و حدود اعمال قانون سبب (قانون خارجی) تعیین مفهوم و معنای قضیه متنازع‌فیه است و تعارض متحرک در حقوق داخلی ناشی از عامل زمان و در حقوق بین‌الملل خصوصی ناشی از عامل زمان و مکان است و تعارض بین قوانین ماهوی (قاعده ذاتی) در حقوق داخلی، همان تعارض حقوق انتقالی است و تعارض در حقوق بین‌الملل خصوصی همان تعارض متحرک است و تعارض متحرک یعنی: تعارض قوانین ایجاد حق و تأثیر حق.

مطابق نظریه مبتنی بر احترام بین‌المللی حق مکتسبه باید به قانون محل ایجاد حق توجه نمود و طبق نظریه حقوق انتقالی و نظریه اجرای فوری قانون در زمان: حل تعارض متحرک براساس نسخ قاعده مقدم (قانون سابق) توسط قانون مؤخر (قانون لاحق) می‌باشد. در حقوق ایران راه حل تعارض متحرک بر پایه راه‌حل:

حقوق انتقالی پذیرفته شده است. به طور مثال: یک گوزن ایرانی توسط تبعه افغانی در کشور عربی مورد تجارت قرار می‌گیرد. قاضی کشور عربی (مقر) با تعیین ماهیت حقوقی موضوع متنازع فیه و شناسایی تابعیت حیوان وحشی یا حامی و متولی آن، به قاعده حل تعارض دولت متبوع خود رجوع می‌کند، در این مرحله ممکن است قاعده حل تعارض به قانون مقر ارجاع دهد که قاضی طبق قانون دولت متبوع خویش حکم صادر می‌کند و یا قانون دولت متبوع قاضی به قانون خارجی ارجاع دهد که قانون خارجی هم یا قضیه را خود حل می‌کند یا به کشور رسیدگی‌کننده احاله می‌کند یا به دولت ثالث احاله می‌نماید. طبق مثال، قاضی کشور عربی با احراز تابعیت حیوان وحشی یا متولی ایران، چنانچه قانون دولت متبوع قاضی به قانون ایران ارجاع دهد، سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌تواند طبق ماده یک قانون شکار و صید و ماده یک قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست و اصل ۴۵ قانون اساسی تقاضای استرداد حیوان وحشی را بنماید، ممکن است در خصوص حیوانات مهاجر که دارای تابعیت مضاعف و سیال هستند، با عنایت به مسأله تابعیت مؤثر، قانون کشور مبدأ مهاجرت قضیه را به قانون کشور مقصد مهاجرت یا حالت بالعکس ارجاع دهد که با رویداد چنین حالتی احاله درجه دوم در خصوص حیوانات وحشی دارای تابعیت سیال و مضاعف پیش خواهد آمد (نصیری، ۱۳۹۳، ص ۱۴۷).

۴-۴- تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون رامسر:

مبحث تابعیت حیوان مهاجر به طور ضمنی در بند ۶ ماده ۲ کنوانسیون بین‌الدولی رامسر آمده است (Convention on well and Remsar, 1971):

«هریک از طرف‌های متعاقد مسئولیت‌های خود را در زمینه بین‌المللی جهت حفظ و حراست و مراقبت و بهره‌برداری صحیح از پرندگان آبی مهاجر چه از نظر تعیین تالاب‌های واقع در سرزمین خود که باید در فهرست درج شود و چه از نظر اعمال حق خود نسبت به تغییر دادن مندرجات فهرست مورد توجه قرار خواهد داد.»

دستور ماده مزبور مبنی بر مسئولیت بین‌المللی دول در خصوص پرندگان آبی مهاجر دارای زیستگاه‌های موسمی و متغیر مبین حق تابعیت حیوان و رابطه حقوقی با کشورهای مبدأ و مقصد و تابعیت سیال و مضاعف است و پرندگان مهاجر و سایر حیوانات مهاجر در مسیر مهاجرت در قبال هرگونه تعرض از ناحیه کشورهای مسئول مبدأ و مقصد مورد حمایت خواهند بود.

طبق مقدمه کنوانسیون این حمایت شامل تمام حیواناتی است که تالاب‌ها زیستگاه آن گونه‌های جانوری است از قبیل: پستانداران، پرندگان، خزندگان، دوزیستان، ماهیان، بی‌مهرگان، بعد از مهاجرت و ترک تالاب که زیستگاه پرندگان آبی است چنانچه تالاب مزبور دچار کمبود و کاهش وسعت شود دولت مکلف به جبران معادل با محل زیست قبلی پرندگان آبی و حمایت از آن‌ها در همان منطقه یا در محل دیگر می‌باشد. (بند ۲ ماده ۴)

و با تمسک به کمبود یا کاهش وسعت تالاب حق کاهش تعداد پرندگان آبی را نخواهند داشت (بند ۴ ماده ۴) و نکته جالب این‌که مدت اعتبار این کنوانسیون طبق بند یک ماده ۱۱ نامحدود توصیف شده است به نظر می‌رسد چنانچه در مسیر مهاجرت حیوان مورد تعرض قرار بگیرد مبحث تابعیت مؤثر باید قابل شناسایی قرار گیرد:

۱- حیوان مهاجر هنوز از مرز کشور مبدأ خارج نشده: که قطعاً مورد حمایت کشور مبدأ خواهد بود و تابعیت مبدأ را خواهد داشت.

۲- حیوان مهاجر از مرکز کشور مبدأ عبور کرده: که قطعاً مورد حمایت کشور مقصد خواهد بود و تابعیت مقصد را خواهد داشت. با این اوصاف در ماده ۱۴ کنوانسیون کویت کشتی های جنگی معاف از رعایت کاهش آلودگی محیط زیست دریایی هستند (Kuwait Regional convention, 1972).

۴-۵- تابعیت حیوانات وحشی در کنوانسیون تنوع زیستی ریو

در این کنوانسیون مواد ژنتیکی که منشأ گیاهی و حیوانی با کارکرد توارثی بوده از کشورهای مبدأ منابع ژنتیکی و منابع بیرونی و کشور خارجی جهت تأمین گونه اصلاح شده جهت بهره گیری پایدار با هدف نمونه گیری و دسترسی به منابع ژنتیکی مورد نیاز انسان از گونه های وحشی یا اهلی مقرر شده است و طبق ماده ۱۵ کنوانسیون به حق حاکمیت دولت ها و رعایت قوانین داخلی اشاره شده است (Biological Convention Diversity, 1992).

۴-۶- تابعیت حیوانات وحشی در قانون حیوانات انگلیس ۱۹۷۱

در خصوص تمایز حیوان وحشی و اهلی با آشفتگی و بی نظمی در حقوق انگلیس مواجه هستیم به طور مثال در قانون حیوانات انگلیس از روند اهلی ساختن حیوانات وحشی و حق نگهداری آن صحبت می کند و حیوانات اهلی از منظر این قانون نامحسورند حتی از نگهداری گوزن، قرقاول، کبک، مرغ شاخدار، طاووس و بلدرچین توسط انسان بحث می کند (Animals Act, 1917). علی رغم اینکه عشق به حیوانات بخش مهمی از ماهیت فرهنگ بریتانیا می باشد از منظر داستان ها، نشریات، شناسایی نژاد و تجزیه و تحلیل تفاوت های فرهنگی اهالی کشورهای مختلف است (Anda Drasovean, 2004). حقوق جهانی حیوانات فقط در بین آکادمی ها و فعالان سیاسی خاص جاذبه داشته و تقریباً بازتابی در بین عموم مردم ندارد. و تئوری تابعیت حیوانات و برخورداری از حقوق شهروندی جهت حمایت از حیوانات آسیب پذیر و حمایت از زیستگاه و حق حیات است و کشورها حق محروم کردن هیچ موجود زنده از مهاجرت حیوانات را ندارند و نهایتاً باید یک قیم یا سرپرست واجد شرایط از حقوق قانونی حیوانات حمایت کند و گونه های حیوانات وحشی باید به صورت ملت های مستقل شناخته شود حتی چنانچه صید و شکار و قاپاق و زنده گیری حیوانات وحشی متوقف شود بازهم حیوانات وحشی در معرض گرسنگی و قحطی و بلایای طبیعی مثل سیل و آتش سوزی و اپیدمی بیماریهای همه گیر قرار می گیرند که افراد بشر هیچ وظیفه ای در قبال جمعیت حیوانات وحشی ندارند و شناسایی تابعیت به ما اجازه می دهد تا دغدغه رفاه و آسایش حیوانات وحشی مربوط به همه گونه ها را در نظر بگیریم (William A. Edmundson, 2015).

۴-۷- کنوانسیون نیویورک و روتردام

در ماده یک کنوانسیون نیویورک به اثرات سوء تغییر آب و هوا و تغییرات اکوسیستم و تعهدات کشورهای عضو در کنترل اوضاع و گازهای گلخانه ای و مدیریت مستمر در حفاظت محیط زیست است و تحقق این امر منوط به تبادل کامل و آزاد اطلاعات است (UN fccc, 1992) و در کنوانسیون روتردام برای ارتقای

مسئولیت مشترک اعضاء در مراقبت از سموم خطرناک و مواد شیمیایی و عوارض زیست محیطی آن حین صادرات و واردات است و لیست مواد شیمیایی ضمیمه کنوانسیون روتردام است (PIC, 2003). هر دو کنوانسیون با توجه به وصف تجاری و بین المللی بودن ماهیت آن نقش به سزایی در حفاظت پایدار محیط زیست و زیستگاه جانداران وحشی دارد وقتی نگاه عمده کشورهای جهان به حفاظت محیط زیست است به طریق اولی اتباع مقیم محیط زیست یعنی حیوانات وحشی مورد حمایت کشورهای متبوع خود خواهند بود.

۵- جمع بندی و نتیجه:

جمع بندی و نتیجه در این مقاله در واقع ارائه مواد قانون پیشنهادی جهت تصویب برای مقوله تابعیت حیوانات وحشی در عرصه جهانی است.

در این مقاله تحت لوای حجیت منابع معتبر اسلامی در نبود قانون و مستند به اصل ۱۶۷ قانون اساسی حق تابعیت حیوانات وحشی شناسایی و تبیین شد که شرایط تحقق تابعیت، تبیین نظام خاک و خون، عدم مال‌پنداری حیوانات وحشی، غیرمملوک بودن آنها، قواعد مسلم تابعیت حیوانات وحشی، تابعیت مضاعف و سیال حیوانات وحشی، ضرورت شناسایی حق تابعیت و فایده‌های آن و تطبیقی با اسناد بین المللی همگی از اصول و فروض مسلم حق تابعیت است که در این مقاله به تفصیل استنباط و استخراج شده است.

که با وضع قوانین مرتبط و مواد پیشنهادی ذیل این نهاد به قانون ارتقا می‌یابد:

* متن قانون پیشنهادی نتیجه مقاله:

ماده ۱- «تابعیت» رابطه‌ای است حقوقی و معنوی که یک حیوان وحشی و زیستگاه آن را با دولت معین مرتبط می‌کند و حقوق حمایتی و حفاظتی از حیوانات توسط دولت معین از این رابطه ناشی می‌شود.

ماده ۲- تابعیت نوزاد حیوانات وحشی و آبزیان تابع مادر خواهد بود و نتاج متعلق به مادر و کشور مادر است.

ماده ۳- حیوانات وحشی ذیل تابعیت ایران را دارند:

(۱) هر حیوان وحشی که در خاک و آب ایران متولد شود.

(۲) هر حیوان وحشی که از حیوان ماده ایرانی، داخل یا در خارج از ایران متولد شود.

(۳) هر حیوان وحشی که از حیوان نر و ماده ایرانی، در خارج از ایران متولد شود.

(۴) هر حیوان وحشی یا اجزای آن که با تجارت یا قاچاق به خارج از ایران منتقل شود یا بالعکس.

(۵) هر حیوان وحشی که با آزادی و اختیار و انتخاب خود زیستگاه ایران را یا مهاجرت اختیار کند.

(۶) هر حیوان وحشی که با مهاجرت سالانه در خاک یا آب یا زیستگاه ایران مدتی از سال را به‌طور موسمی می‌زیید و سپری می‌کند.

(۷) هر حیوان وحشی که به خاک یا آب ایران پناه آورد.

(۸) هر حیوان وحشی که در ایران متولد شده و پدر و مادر آن غیرمعلوم باشد.

ماده ۴- حیوان مهاجر به محض ورود به قلمرو یا سرزمین کشور مقصد تابعیت کشور مقصد را خواهد داشت کشورهای مسیر مهاجرت حقی بر اعمال مقررات خود و تحمیل تابعیت را نخواهد داشت و تنها دو کشور مبدأ و مقصد حامی و مدافع و رابط حقوقی حیوان مهاجر خواهند بود.

ماده ۵- در مسیر مهاجرت هرگونه تعرض و نقض حقوق حیوان مهاجر از ناحیه اشخاص، قابل پیگیری و دفاع توسط هریک از کشور مقصد و مبدأ خواهد بود و پیگیری احدی مسقط حق پیگیری کشور دیگر نخواهد بود و عامل مهاجرت منجر به «تابعیت مضاعف و سیال» حیوان وحشی است.

ماده ۶- در صورت شکایت و پیگیری و دفاع توسط دو کشور مبدأ و مقصد حیوان مهاجر مورد تعرض، قاضی محل می‌تواند با توجه به علقه‌هایی مثل محل تولد، مدت اقامت و زیست، آشیانه و دیگر شواهد و مدارک در شناسایی و ترجیح «تابعیت مؤثر» اقدام نماید.

تبصره- در صورت عدم امکان شناسایی تابعیت مؤثر حین مهاجرت: چنانچه حیوان از مرز کشور مبدأ عبور کرده باشد مورد حمایت کشور مقصد خواهد بود.

منابع و مأخذ:

- ابراهیمی، دکتر سید نصرالله، حقوق بین الملل خصوصی، تهران، سمت، چ اول، ۱۳۸۳
- آقایی، سید داود، حقوق بین الملل عمومی، تهران، میزان، چ اول، ۱۳۹۲
- حسینی، عباس، حقوق حیوانات در ایران و اسناد بین المللی، تهران، انتشارات مجد، چ اول، ۱۳۹۰
- سلجوقی، محمود، حقوق بین الملل خصوصی، تهران، میزان، ج ۲، چ ۲، ۱۳۸۴
- قاسمی، ناصر، حقوق کیفری محیط زیست، تهران، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، چ اول، ۱۳۸۰.
- کاتوزیان- ناصر، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، تهران، میزان، چ ۵۷، ۱۳۹۸
- الماسی، نجادعلی، حقوق بین الملل خصوصی، تهران، میزان، چ ۱۶-۱۳۹۵
- محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چ ۲۷-۱۳۸۵
- موحد، لعیا، اجرای آرای داوری بازرگانی خارجی، تهران، نشر شهر دانش، چ اول، ۱۳۸۱
- نصیری، محمد، حقوق بین الملل خصوصی، تهران، انتشارات آگه، چ ۲۹، ۱۳۹۳.
- Anda Drasovean, Do animals have nationality? 2004, oxford journal of legal studies.
- Animals Act, 1971, <https://papers.ssrn.com>
- Biological convention on Diversity, 1992, Rio, <https://fa.m.wikipedia.org>
- Convention on the prior Informed consent (PIC) Rotterdam, 2003. <https://www.sid.ir>
- Convention on Well and Ramsar, 1971. <https://papers.ssrn.com>
- International convention on species trade in Endangered flora of wild fauna and, 1973, Washington. <https://natural.doe.ir>
- Kuwait Regional convention for cooperation on the protection of the marine Environment from pollution, Kuwait, 1972. <https://mnw.doe.ir>
- Sue Donaldson & Will Kymlicka, Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights, Oxford University Press, 2011. Pp. 352, ISBN: 9780199599660 .
- Sue Donaldson & Will Kymlicka. "Unruly Beasts: Animal Citizens and the Threat of Tyranny", 47 Can. J. Pol. Sci. 23 (2014).
- Sue Donaldson & Will Kymlicka "A Defense of Animal Citizens an Sovereigns", 1 Law, Ethics & Philo. 143 (2013).
- The New York convention, 1958, <http://paa-Lawyers.com>.
- united Nations frame work convention on climate change, new York, 1992 (un Fccc) <http://www.nrskh.ir>.
- Will Kymlicka & Sue Donaldso. "Animals and the Frontiers of Citizenship", 34 Oxford J. Legal Stud. 201 (2014).
- William A. Edmundson (2015), Do animals need citizenship?, International Journal of Constitutional Law 13(3):749-765